

Aleksander Olaf Szpojankowski¹

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Prawo jako narzędzie inżynierii społecznej w filozofii prawa Roscoe Pounda

1. Wstęp

Roscoe Pound jest powszechnie uznawany za jednego z najbardziej wpływowych prawników amerykańskich XX w. Według badań przeprowadzonych przez Freda R. Shapiro był on piątym najczęściej cytowanym prawnikiem w amerykańskiej nauce prawa². Powszechnie uznawany jest za jednego z ojców jurysprudencji socjologicznej będącej jednym z podstawowych sposobów myślenia o prawie w Stanach Zjednoczonych w pierwszej połowie XX w.

Celem artykułu jest przedstawienie jednej z najdonioślejszych koncepcji R. Pounda, jaką jest inżynieria społeczna. Jej pierwsze założenia zostały przedstawione m.in. w wydanej w 1921 r. książce *The Spirit of Common Law*³. W celu przedstawienia tej koncepcji w pierwszej kolejności zostaną zaprezentowane dwa zagadnienia, bez których trudno zrozumieć rolę inżynierii społecznej w systemie filozoficzno-prawnym R. Pounda: teorię interesu społecznego oraz etapy rozwoju społecznego. Następnie pojęcie inżynierii społecznej zostanie omówione oraz porównane z koncepcją polityki prawa autorstwa współczesnego R. Poundowi Leona Petrażyckiego oraz z późniejszymi badaniami przedstawiciela skandynawskiego realizmu prawniczego Alfa Rossa nad polityką prawa. Inżynieria społeczna R. Pounda zostanie też skonfrontowana z zaproponowanym przez Karla Poppera dychotomicznym podziałem na utopijną inżynierię społeczną oraz cząstkową inżynierię społeczną. W ostatniej części artykułu zostanie podjęta próba polemiki z koncepcją R. Pounda, ze względu na pewien idealizm tej teorii, mogący prowadzić do narodzin rządów autorytarnych czy totalitarnych.

Ze względu na ogromny dorobek naukowy R. Pounda i ograniczenia wynikające z formy artykułu naukowego, nie ma możliwości przedstawienia wszystkich jego prac. Z tej przyczyny postanowiłem dokonać ich selekcji pod kątem związku z główną tematyką niniejszego artykułu.

¹ Numer ORCID: 0000-0002-3454-6680. Adres e-mail: szpojankowski.aleksander@gmail.com

² F.R. Shapiro, *The Most-Cited Legal Scholars*, "The Journal of Legal Studies" 2000/S1, s. 409–426.

³ R. Pound, *The Spirit of Common Law*, Lincoln 1921.

2. Teoria interesu społecznego

Źródłem myślenia o prawie jako o inżynierii społecznej jest teoria interesu społecznego R. Pounda. Wskazuje ona cele, jakie powinno realizować prawo. Interes społeczny został przeciwstawiony interesom publicznym i indywidualnym. R. Pound w pracy *The Spirit of Common Law* wyróżnia sześć interesów społecznych, jakie poprzez prawo powinno osiągać społeczeństwo. Są to: 1) powszechne bezpieczeństwo (ang. *general security*); 2) ochrona instytucji społecznych (ang. *security of social institutions*); 3) ochrona dóbr społecznych (*conservation of social resources*); 4) poczucie moralności (ang. *general morals*); 5) powszechny rozwój (ang. *general progress*) oraz 6) życie ludzkie (ang. *individual human life*)⁴. R. Pound za najważniejszy interes społeczny uważa przy tym życie ludzkie, dzięki któremu każda istota ludzka istnieje w społeczeństwie.

R. Pound rozumiał powszechne bezpieczeństwo jako gwarancję istnienia instytucji państwowych mających na celu ochronę pewności obrotu oraz stabilności rynku i społeczeństwa. Instytucje społeczne z kolei są rozumiane jako podstawowe grupy społeczne takie jak: rodzina, grupy religijne oraz polityczne, przy czym celem prawa jest ochrona ich niezachwianego funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie. Ochrona dóbr społecznych polega na tym, że wszelkie środki powinny służyć jak najlepszemu zaspokojeniu ludzkich potrzeb oraz jak najszerzszemu i jak najbardziej zyskownemu dla ogółu społeczeństwa ich zastosowaniu. *A contrartio* wszelkie dobra ani nie mogą być marnowane, ani wykorzystywane sprzecznie z ich społecznym przeznaczeniem. Może to zdaniem R. Pounda np. uzasadniać ograniczenie *ius abutendi* właścicieli konkretnych dóbr tak, aby te nie mogły być niszczone⁵. W przypadku ochrony poczucia moralności chodzi o zabezpieczenie społeczeństwa przed czynami niezgodnymi z moralnością przez nie akceptowaną. Nie jest to jednak naturalny cel prawa: według R. Pounda w społecznościach pierwotnych ciężar ochrony wartości moralnych ciążył na organizacjach religijnych, a nie na powszechnie obowiązującym prawie⁶. R. Pound powszechny rozwój rozumie szeroko, nie tylko jako wzrost gospodarczy, ale także jako rozwój kulturowy i polityczny. Celem prawa jest ochrona tego rozwoju.

Można zauważyć, że teoria interesów społecznych R. Pounda nie jest w pełni autorską propozycją. Jej źródłem należy się doszukiwać w utylitarystycznej filozofii Jeremy'ego Benthama⁷. Przewiduje ona w szczególności podporządkowanie wszelkich elementów życia społecznego interesom jednostki, które są jednocześnie interesem całego społeczeństwa. Co za tym idzie, ocena prawa następuje z perspektywy wywołanych przez nie skutków (weryfikacji czy dane normy są zgodne z zasadą utylitaryzmu)⁸. Drugim ważnym czynnikiem kształtującym teorię R. Pounda były koncepcje Rudolfa von Iheringa⁹, zwłaszcza zaś jego teoria interesów, która zakładała, że „prawo winno służyć celom

⁴ R. Pound, *The Spirit...*, s. 209–210. Tłumaczenia wszystkich terminów pochodzą od autora.

⁵ R. Pound, *The Spirit...*, s. 209.

⁶ O czym szerzej w punkcie 3 niniejszego artykułu.

⁷ J. Stelmach, B. Brożek, *Metody prawnicze*, Kraków 2006, s. 18.

⁸ A. Pieniżek, M. Stefaniuk, *Socjologia prawa. Zarys wykładu*, Warszawa 2014, s. 76–77.

⁹ R. Ihering, opierając się na utylitaryzmie J. Benthama, sformułował teorię interesu społecznego. W pewnym uproszczeniu stwierdzała ona, że prawo służy ochronie interesów całego społeczeństwa rozumianych zgodnie z postulatami utylitaryzmu. R. Ihering przeciwstawiał przy tym interes społeczny interesom publicznym i indywidualnym, co do swojej teorii przejął następnie R. Pound. Rozróżnienie to uzasadnia pewne ograniczanie praw podmiotowych jednostek, a także stosowanie przymusu w celu realizacji tych postulatów. Zob. R. Ihering, *Der Zweck im Recht*, Lipsk 1884. Zob. też H.L.A. Hart, *Eseje z filozofii prawa*, Warszawa 2001, s. 271–272.

społecznym, a wobec tego należy je stale adaptować do płynnych warunków życia ludzkiego oraz dostosowywać do zmieniającego się poziomu cywilizacji i potrzeb czasu”¹⁰.

R. Ihering jak wskazano powyżej tylko ogólnie pokazuje, gdzie cele prawa można znaleźć oraz jak je opisać. Z kolei J. Bentham odnosząc się do celów prawa stwierdza, że prawo ma realizować zasadę użyteczności, czyli: „zasadę, która aprobeuje lub gani wszelką działalność zależnie od tego, czy wykazuje ona tendencję do powiększania bądź zmniejszenia szczęścia obchodzącej nas strony lub, co na jedno wychodzi, tendencję do popierania tego szczęścia lub przeszkadzania mu”¹¹. Jak wskazano wyżej, równie ogólnie wypowiada się R. Ihering. Z kolei R. Pound zdefiniował cele społeczne, jakie powinno realizować prawo. W związku z powyższym nie należy zgadzać się z interpretacją Grzegorza L. Seidlera, który stwierdza, że cele zdefiniowane przez R. Pounda: „określone są tak ogólnie, że nie nadają się do bardziej szczegółowej analizy”¹². W porównaniu do koncepcji wcześniejszych cele prawa wskazane przez R. Pounda przypominają wręcz wskazówki legislacyjne dla ustawodawcy. Precyzja ta według Herberta L.A. Harta może wynikać z faktu, że R. Pound oraz inni amerykańscy realiści prawni (np. sędzia Oliver W. Holmes) tworzyli swoje dzieła jako krytykę skierowaną przeciwko sędziom i praktykom prawa, a R. Pound poprzez wskazanie konkretnych celów prawa chciał też pokazać podstawowe błędy prawników¹³.

3. Etapy rozwoju społecznego

Nie wszystkie przedstawione wyżej cele mogą być realizowane na każdym etapie rozwoju społecznego. Z racji tej R. Pound wyodrębnia pięć etapów rozwoju społecznego, różnicując je ze względu na rolę, jaką odgrywa prawo w ich kształtowaniu. Są to: 1) społeczeństwo pierwotne (ang. *primitive society*); 2) etap surowego prawa (ang. *strict law*); 3) etap prawa słuszności i prawa naturalnego (ang. *equity and natural law*); 4) etap dojrzałości prawa (ang. *maturity of the law*) oraz 5) etap socjalizacji prawa (ang. *socialization of law*)¹⁴.

W społeczeństwie pierwotnym podstawowym celem prawa było utrzymanie porządku społecznego¹⁵. Ze względu na fakt, że w owym okresie najsilniejszą więzią społeczną było pokrewieństwo, jedyną organizacją mogącą zapewnić jednostkom bezpieczeństwo był ród, który – aby zabezpieczyć swoich członków – nierzadko prowadził prywatne wojny odwetowe¹⁶. W społeczeństwie pierwotnym prawo pełniło więc wyłącznie funkcję gwarantującą bezpieczeństwo osobiste członkom grupy społecznej, a podstawową przyczyną dla której prawo powstało było ograniczenie przemocy fizycznej będącej do tego momentu jedynym regulatorem stosunków społecznych.

Aby ograniczyć zemstę rodową sprzeczną z interesem ogółu powstało państwo, którego pierwotne zasady, według R. Pounda, pełniły funkcję agenta regulującego życie społeczne (ang. *regulative agencies*) na równi z moralnością czy nakazami natury religijnej¹⁷. Według komentatorów prac R. Pounda, w okresie surowego prawa

¹⁰ G.L. Seidler, *Doktryny prawne imperializmu*, Lublin 1979, s. 177.

¹¹ J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa*, Warszawa 1958, s. 18.

¹² G.L. Seidler, *Doktryny...*, s. 170.

¹³ H.L.A. Hart, *Eseje...*, s. 272–273.

¹⁴ R. Pound, *The Spirit...*, s. 139 i n.

¹⁵ J.A. Garner, *The Sociological Jurisprudence of Roscoe Pound (Part I)*, “Villanova Law Review” 1961/1, s. 1–26.

¹⁶ R. Pound, *The Spirit...*, s. 139.

¹⁷ R. Pound, *The Spirit...*, s. 139.

kluczowe było zapewnienie pewności społeczeństwu, co zabezpieczało dotychczasowe osiągnięcia i potwierdzało rolę prawa¹⁸. W związku z powyższym, prawo utrzymało status regulatora życia społecznego, natomiast rola państwa objęła kontrolę przestrzegania prawa przez obywateli¹⁹. Oznaczało to, że państwo w sytuacji kryzysowej zastąpiło instytucję rodu i zaczęło pełnić dla obywateli funkcję gwarancyjną, zapewniając też szersze przestrzeganie prawa przez ogół społeczności. Nastąpiło to poprzez oderwanie prawa od zasad moralności i nakazów religijnych, co spowodowało jego „usztynwienie” i stosowanie na takich samych zasadach wobec wszystkich członków wspólnoty. To ponownie doprowadziło do zwiększenia pewności prawa oraz stopnia jego przestrzegania przez obywateli²⁰.

Trzecim etapem rozwoju społecznego wyróżnionym przez R. Pounda jest etap zasad słuszności i prawa naturalnego. W tym okresie normy prawne zaczynają być powiązane z moralnością i etyką²¹. R. Pound jako sztandarowe przykłady systemów prawnych tego okresu wskazuje: prawo rzymskie okresu klasycznego, rozwój zasad *equity* spowodowany orzecznictwem angielskich sądów kanclerskich²², a także nurty prawno-naturalne w siedemnastowiecznym prawie kontynentalnym²³. W okresie tym większy nacisk kładzie się na obowiązki obywateli, sprawiedliwość oraz racjonalizm, zaś celem staje się pozytywna obowiązków moralnych. Na obywateli są nakładane kolejne obowiązki prawne, z drugiej zaś strony mogą się oni cieszyć większym zakresem ochrony sądowej oraz większym poczuciem sprawiedliwości orzeczeń sądowych. Według R. Pounda jest to również okres poważnego wzrostu znaczenia wymiaru sprawiedliwości. Następuje też znaczna liberalizacja prawa wynikająca z położenia nacisku na dobrą wiarę i moralność obywateli²⁴.

Etap dojrzałości prawa jest konsekwencją wprowadzania do prawa wartości moralnych i etycznych. W okresie tym następuje zwiększenie pewności w zakresie obowiązywania i treści norm prawnych chroniących równość oraz bezpieczeństwo. Równość na tym etapie rozwoju prawa była rozumiana jako równość wszystkich podmiotów wobec prawa, czego wynikiem miało być stworzenie warunków dla równości szans. Bezpieczeństwo z kolei można utożsamić z bezpieczeństwem obrotu prawnego w dzisiejszym znaczeniu, czyli pewnością, iż interesy podmiotów obecnych na rynku są chronione przed bezprawną agresją oraz że przejście własności rzeczy może nastąpić tylko pod warunkiem zgody obu stron transakcji. Aby zapewnić skuteczną ochronę tych wartości konieczne było zwiększenie pewności samego prawa. W tym kontekście okres dojrzałości prawa przypomina w pewien sposób etap prawa surowego, jednakże kładzie się w nim większy nacisk na ochronę prawa własności i swobody kontraktowania. W okresie dojrzałości prawa po raz pierwszy kształtują się też prawa człowieka. R. Pound wskazuje, że okres ten rozpoczyna się od wielkich kodyfikacji (*Landrecht* pruski, Kodeks Napoleoński) oraz od powstania takich aktów prawnych jak amerykański *Bill of Rights*, gwarantujących prawa wypracowane jeszcze w okresie prawa słuszności i prawa naturalnego²⁵.

¹⁸ J.A. Garner, *The Sociological... (Part I)*, s. 11.

¹⁹ R. Pound, *The Spirit...*, s. 140.

²⁰ R. Pound, *The Spirit...*, s. 140–141.

²¹ J.A. Garner, *The Sociological... (Part I)*, s. 12.

²² O rozwoju zasad *equity* w polskiej literaturze zob. I. Kamiński, *Słuszność i prawo*, Kraków 2003.

²³ R. Pound, *The Spirit...*, s. 141.

²⁴ R. Pound, *The Spirit...*, s. 141–142.

²⁵ R. Pound, *The Spirit...*, s. 142–145.

Ostatnim etapem rozwoju prawa jest zdaniem R. Pounda okres socjalizacji prawa, polegający na zmianie optyki patrzenia na jego cele i zadania. Nadrzędnym celem prawa nie jest już gwarantowanie praw jednostki, co charakteryzowało wcześniejsze dwa okresy, lecz dbanie o interesy kolektywne i społeczne²⁶, które prawo ma w okresie socjalizacji realizować²⁷, zgodnie z omówioną wyżej teorią interesów społecznych. Interesy te mają być realizowane poprzez koncepcję inżynierii społecznej²⁸.

Należy dodać, że ewolucjonistyczna teoria R. Pounda polegająca na różnicowaniu roli prawa w społeczeństwie w zależności od stadium jego rozwoju, jest wynikiem rozwoju socjologii oraz badań prowadzonych w szczególności przez Émile'a Durkheima oraz Ferdynanda Tönniesa. W swoich rozważaniach R. Pound rozbudował w kontekście filozoficzno-prawnym ich koncepcje definiujące rodzaje więzi społecznych.

E. Durkheim w swojej pracy zatytułowanej *O podziale pracy społecznej* wydanej po raz pierwszy w 1893 r.²⁹ wyróżnił dwa rodzaje więzi społecznych zróżnicowanych ze względu na stan rozwoju społeczeństwa. Według E. Durkheima wśród społeczeństw pierwotnych występuje tzw. solidarność mechaniczna, opierająca się na podobieństwie oraz niewielkim zróżnicowaniu jednostek wchodzących w jej skład. W tym przypadku zachowanie wzajemnych więzi społecznych polega na stosowaniu prawa represyjnego³⁰. Oznacza to, że prawo karne służy w przypadku społeczeństw pierwotnych do minimalizowania zachowań, które są uznawane za szkodliwe dla społeczności³¹. W miarę rozwoju złożoności relacji społecznych oraz pojawienia się większego zróżnicowania społecznego, zmianie ulegają więzi społeczne, które zaczynają się opierać na solidarności organicznej, czyli na prawie kooperacyjnym (np. prawie zobowiązań, prawie handlowym czy też szerzej prawie cywilnym)³². Społeczeństwa bazujące na solidarności organicznej charakteryzują się tym, że więzi międzyludzkie są oparte jedynie na swobodnej wymianie, w którą to jednostki angażują się zupełnie dobrowolnie³³. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest wzrost znaczenia prawa kontraktowego chroniącego wzajemne prawa i obowiązki jednostek³⁴.

Z kolei teoria F. Tönniesa została po raz pierwszy zaprezentowana w wydanej w 1887 r. książce *Wspólnota i stowarzyszenie*³⁵. Autor dowodzi, w pewnym uproszczeniu, że prawo miało inne zadania w zależności od rodzaju społeczeństwa, jakie je tworzyło. Wspólnota (niem. *Gemeinschaft*)³⁶ według F. Tönniesa występuje w społeczeństwach pierwotnych. Nadrzędnym zadaniem prawa w przypadku wspólnoty było zapewnienie fizycznego bezpieczeństwa jej członkom, a głównym regulatorem stosunków społecznych było prawo karne. Z kolei stowarzyszenie (niem. *Gesellschaft*) według F. Tönniesa regulowane jest przez prawo cywilne, które gwarantuje bezpieczeństwo obrotu członków stowarzyszenia.

Można zatem stwierdzić, że R. Pound tworząc swoją teorię etapów rozwoju społecznego rozwinął podstawowe założenia socjologii E. Durkheima oraz F. Tönniesa.

²⁶ J.A. Garner, *The Sociological... (Part I)*, s. 12.

²⁷ R. Pound, *The Spirit...*, s. 195.

²⁸ Zob. szerzej pkt 4 niniejszego artykułu.

²⁹ E. Durkheim, *O podziale pracy społecznej*, Warszawa 2011.

³⁰ E. Durkheim, *O podziale...*, s. 92.

³¹ E. Durkheim, *O podziale...*, s. 95–96.

³² E. Durkheim, *O podziale...*, s. 187–188.

³³ E. Durkheim, *O podziale...*, s. 256.

³⁴ E. Durkheim, *O podziale...*, s. 269–270.

³⁵ F. Tönnies, *Wspólnota i stowarzyszenia*, Warszawa 2008.

³⁶ Co do jakości polskich tłumaczeń pojęć „wspólnota” i „stowarzyszenie” zob. P. Załęski, *Tönnies i społeczeństwo cywilne: Źródła nowoczesnej koncepcji społeczeństwa*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2011/2, s. 72–83.

Solidarności mechanicznej oraz wspólnocie odpowiada u R. Pounda społeczeństwo pierwotne oraz etap surowego prawa. Z kolei odpowiednikami solidarności organicznej oraz stowarzyszenia będą etapy prawa słuszności i prawa naturalnego oraz dojrzałości prawa. R. Pound twórczo rozwinął opis ewolucji etapów rozwoju społecznego, a także umiejscowił każdy z tych etapów w kontekście filozoficzno-prawnym i historyczno-prawnym, przywołując również konkretne rozwiązania prawne specyficzne dla każdego z tych etapów. W odróżnieniu od E. Durkheima oraz F. Tönniesa, R. Poundowi wskazanie powyższych stadiów rozwoju społecznego umożliwiło wyróżnienie etapu szczytowego, jakim jest socjalizacja prawa.

4. Pojęcie inżynierii społecznej

Postulaty socjologicznej jurysprudencji R. Pounda są realizowane poprzez inżynierię społeczną, której głównym zadaniem jest balansowanie wskazanych wyżej interesów społecznych, publicznych i indywidualnych, przy zachowaniu prymatu tych pierwszych. Po wskazaniu jej podstawowych założeń, inżyniera społeczna R. Pounda zostanie zestawiona ze zbliżonymi koncepcjami polityki prawa L. Petrażyckiego oraz A. Rossa, a następnie skonfrontowana z liberalną wizją częściowej inżynierii społecznej zaproponowaną przez K. Poppera.

4.1. Pojęcie inżynierii społecznej Roscoe Pounda

Jak już wspomniano powyżej, naczelnym zadaniem prawa na etapie socjalizacji prawa jest realizacja interesów możliwie szerokich mas społecznych, obejmujących przedstawionych sześć kategorii interesów społecznych wyróżnionych w ramach teorii interesów społecznych³⁷. Aby zrealizować te cele, prawo nie może jednak kształtować się w taki sam sposób jak dotychczas. Ma ono stanowić centralny element wdrożenia koncepcji inżynierii społecznej, poprzez którą będą realizowane wyżej wskazane społeczne interesy.

R. Pound podzielił interesy te na trzy rodzaje: interesy indywidualne, interesy publiczne oraz interesy społeczne³⁸. Interesy indywidualne zostały przez niego zdefiniowane jako roszczenia, żądania oraz pragnienia związane z indywidualnym życiem każdej jednostki, wynikające z samego faktu istnienia. Interesy publiczne są to z kolei roszczenia, żądania oraz pragnienia związane z życiem w politycznie zorganizowanym społeczeństwie, wynikające z istnienia organizacji politycznej. Interesy społeczne zostały zdefiniowane przez R. Pounda jako roszczenia, żądania oraz pragnienia związane z życiem społecznym w rozwiniętym społeczeństwie i wynikające z samego faktu uczestnictwa w nim³⁹. Powyższe interesy są ze sobą sprzeczne, wobec czego pozostają ze sobą w konflikcie⁴⁰. Zadaniem prawa w przypadku konfliktu interesów jest pełnienie roli podstawowego instrumentu kontroli społecznej⁴¹. Innymi słowy funkcją prawa jest gwarancja przestrzegania interesów społecznych⁴². W filozofii prawa R. Pounda inżynieria społeczna polega na poddaniu kontroli społecznej trzech sprzecznych ze sobą

³⁷ Zob. pkt 2 niniejszego artykułu.

³⁸ J.A. Garner, *The Sociological...* (Part I), s. 25.

³⁹ R. Pound, *A Survey of Social Interests*, "Harvard Law Review" 1943/1, s. 1–2.

⁴⁰ R. Pound, *A Survey...*, s. 2.

⁴¹ J.A. Garner, *The Sociological...* (Part I), s. 23.

⁴² R. Pound, *An Introduction to the Philosophy of Law*, New Haven 1930, s. 99.

interesów, a następnie wypracowywaniu pomiędzy nimi kompromisów oraz rozwiązań minimalizujących te konflikty⁴³.

Aby prawo mogło pełnić funkcję projekcyjną, a zatem realizującą założenia inżynierii społecznej, konieczne jest przy tym spełnienie sześciu postulatów socjologicznej jurysprudenckiej: 1) badanie aktualnych efektów społecznych dotychczasowych instytucji i doktryny prawnej; 2) analiza socjologiczna jako element procesu prawotwórczego; 3) badanie czynników wpływających na efektywność norm prawnych; 4) socjologiczne badanie historii prawa; 5) uznanie wagi i racjonalności rozstrzygnięć jednostkowych spraw oraz 6) założenie, że celem badań nad prawem jest zwiększenie efektywności norm prawnych w zakresie osiągania celów prawa⁴⁴. Dopiero tak zdefiniowana nauka prawa pozwoli na wykorzystanie prawa jako mechanizmu za pomocą którego można kształtować społeczeństwo⁴⁵.

Dobrym przykładem ilustrującym działanie prawa jako narzędzia inżynierii społecznej jest ten zaproponowany przez Richarda Posnera: „W sytuacji, kiedy społeczeństwo uważa, że włamanie nocą powinno być karane ostrzej niż włamanie w ciągu dnia, praca inżyniera społecznego polega na znalezieniu realistycznego, choć arbitralnego sposobu rozróżnienia dnia i nocy”⁴⁶. Przykład ten ukazuje jedną z największych wad koncepcji R. Pounda, jaką jest arbitralność i uznaniowość w kształtowaniu norm prawnych, co wraz ze znacznym rozrostem prawa administracyjnego może prowadzić do narodzin rządów autorytarnych⁴⁷. Tendencję tę w pewnym stopniu przewidywał i dopuszczał zresztą sam R. Pound. Uważał on bowiem, że pewne prawa indywidualne mogą być ograniczane, jeżeli są sprzeczne z interesem społecznym. Przykładowo R. Pound uważał, że prawo właściciela do zniszczenia rzeczy – jeden z podstawowych elementów kształtujących uprawnienie właściciela rzeczy do korzystania z niej⁴⁸ – może zostać ograniczone, ponieważ nie służy ono społeczeństwu, a co za tym idzie nie realizuje postulatu ochrony dóbr społecznych. Oczywiście *ius abutendi* jest jedynie przykładem uprawnienia jednostki, które w świetle prymatu interesu społecznego może zostać ograniczone.

W kontekście autorytaryzmu R. Pound krytykował wzrost znaczenia prawa administracyjnego⁴⁹, któremu zarzucał brak możliwości kontroli sądowej działań administracji. Konsekwencją tego było przeciwstawienie mu sądownictwa powszechnego jako gwaranta przestrzegania zasad demokratycznych oraz jako podstawowego narzędzia realizacji zasad inżynierii społecznej⁵⁰. Doświadczenie sądów miało powodować, że to ich rolą miało być dbanie o realizowanie interesów społecznych poprzez rozstrzyganie konfliktów pomiędzy trzema rodzajami interesów. Jak zauważa James A. Garner, oparcie realizacji interesów społecznych na sądownictwie, które zyskiwałoby pozycję ustrojową kosztem władzy ustawodawczej i wykonawczej rodzi pytanie o możliwość pojawienia się tyranii sądowej⁵¹. R. Pound pośrednio odnosząc się do tego zarzutu, stwierdził,

⁴³ L.J. McManaman, *Social Engineering: The Legal Philosophy of Roscoe Pound*, “St. John’s Law Review” 1958/1, s. 17.

⁴⁴ R. Pound, *Outlines of Lectures on Jurisprudence*, Cambridge 1920, s. 37.

⁴⁵ J. Oniszczyk, *Filozofia i teoria prawa*, Warszawa 2012, s. 465.

⁴⁶ R. Posner, *The Problems of Jurisprudence*, Londyn 1990, s. 121–122.

⁴⁷ J.A. Garner, *The Sociological Jurisprudence of Roscoe Pound (Part II)*, “Villanova Law Review” 1961/2, s. 170.

⁴⁸ W. Szydło, *Art. 140 KC*, w: E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2017.

⁴⁹ R. Pound prowadził swoje badania w okresie znacznego wzrostu znaczenia prawa administracyjnego w Stanach Zjednoczonych, kiedy szerokie uprawnienia zyskiwały agencje rządowe. W swoich pracach krytykował prawo administracyjne jako pozbawione mechanizmów kontroli sądowej. Zob. R. Pound, *Individualization of Justice*, “Fordham Law Review” 1938/7, s. 153–166; R. Pound, *Public Law and Private Law*, “Cornell Law Quarterly” 1939/4, s. 469–482.

⁵⁰ J.A. Garner, *The Sociological... (Part II)*, s. 171.

⁵¹ J.A. Garner, *The Sociological... (Part II)*, s. 165.

że: „nieufność wobec większości absolutnej lub absolutnego pluralizmu jest tak samo uzasadniona, jak nieufność wobec absolutnych rządów jednostki. Przy czym władza tego ostatniego może być ograniczona jego strachem przed powstaniem, którego większość nie musi się obawiać”⁵². Z przytoczonego fragmentu wynika, że według R. Pounda implementacja inżynierii społecznej w inny sposób niż poprzez system sądownictwa niesie za sobą większe ryzyko narodzin autorytaryzmu ze względu na bardziej indywidualny charakter samego sądu oraz jego rozstrzygnięć.

Koncepcja inżynierii społecznej w późniejszych pracach R. Pounda stała się bardziej socjologicznym modelem stanowienia prawa w odniesieniu zarówno do ustawodawcy, jak i do sądów⁵³. Prawo miało służyć jako forum do balansowania oraz ściągania się interesów publicznych, indywidualnych i społecznych⁵⁴. Zmieniło się również samo postrzeganie przez R. Pounda interesów społecznych. Odszedł on od ich samodzielnego definiowania na rzecz stworzenia mechanizmu ich rozpoznawania, podkreślając, że arbitralne ich definiowanie osłabia system prawny⁵⁵. Z tego powodu R. Pound wyróżnił oczekiwania społeczne na podstawie których można rozpoznać interesy społeczne. Są to: 1) brak intencjonalnej agresji; 2) kontrola nad wytworami własnej pracy; 3) dobra wiara w stosunkach kontraktowych; 4) należyta staranność ludzkich działań oraz 5) utrzymywanie kontroli nad rzeczami, które mogą wyrządzać szkody⁵⁶. Tak pojęte oczekiwania ludzkie zmieniają optykę patrzenia na inżynierię społeczną i pozwalają lepiej zdefiniować interesy społeczne, uwzględniając ich potencjalną zmienność w czasie, niż ich aprioryczny wybór przez inżyniera społecznego.

Jednocześnie zastosowanie prawa jako narzędzia inżynierii społecznej jest ograniczone. R. Pound sformułował w swoich pracach koncepcję granic skutecznego oddziaływania prawa, która opiera się na tym, że nie da się uchwalić takiego prawa, które skutecznie regulowałoby przeżycia psychiczne obywateli, nieuzewnętrzzniane poprzez ich zachowania, oraz takiego, które jest pozbawione skutecznej kontroli prawnej. Trzecią płaszczyzną granic prawa jest skuteczność jego stosowania, która może zostać wyłączona w konkretnych stanach faktycznych dotyczących organów orzekających w danej sprawie⁵⁷.

Podsumowując, według R. Pounda pojęcie inżynierii społecznej należy rozumieć nie jako próbę swoistego projektowania społeczeństwa, lecz raczej jako społeczny system wypracowywania kompromisów pomiędzy sprzecznymi ze sobą interesami. Konflikty te zdaniem R. Pounda powinny być rozstrzygane przez sądy powszechne tak, aby zapewnić mechanizmy ochronne przed powstaniem rządów autorytarnych. Jednocześnie sąd rozstrzygając te konflikty powinien się kierować prymatem zdefiniowanych przez R. Pounda interesów społecznych. Granica kompromisów możliwych do wypracowywania przez prawo przebiega natomiast zgodnie z zaproponowaną przez R. Pounda teorią granic skutecznego jego oddziaływania.

⁵² R. Pound, *New Path of the Law*, Lincoln 1950, s. 56. Cyt. za: J.A. Garner, *The Sociological... (Part II)*, s. 168.

⁵³ G. Wierczyński, *Pound*, Sopot 2018, s. 152.

⁵⁴ R. Pound, *Social Control through Law*, New Haven 1942, s. 69.

⁵⁵ R. Pound, *Social...*, s. 79.

⁵⁶ G. Wierczyński, *Pound...*, s. 151–152.

⁵⁷ Zob. R. Pound, *The Limits of Effective Legal Actions*, „International Journal of Ethics” 1917/27, s. 150–167; R. Pound, *What May Be Done through Law?*, w: R. Pound, *Task of Law*, Lancaster 1944. W polskiej literaturze zob. prace K. Paleckiego, w szczególności: K. Palecki, *Uwagi o koncepcji „Granicy prawa” Roscoe Pounda*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych” 1984/20, s. 37–45.

4.2. Polityka prawa Leona Petrażyckiego

Leon Petrażycki tworząc psychologiczną teorię prawa wystosował jednocześnie postulat stworzenia polityki prawa, czyli naukowej metody badania skutków obowiązującego prawa. Chciał on, by polityka prawa „służyła zadaniu postępu i doskonaleniu istniejącego porządku prawnego przez naukowe, metodyczne i systematyczne opracowywanie odpowiednich zagadnień”⁵⁸. Innymi słowy, celem polityki prawa powinno być badanie skutków obowiązywania prawa oraz badanie związków przyczynowych pomiędzy tymże prawem a zachowaniem społeczeństwa⁵⁹.

Teoria L. Petrażyckiego opiera się na poglądzie, że prawo oddziałuje na jednostki w podwójny sposób: motywacyjnie lub wychowawczo. W konsekwencji właściwego kształtowania norm prawnych zmienia się również życie społeczne, podążając ku dobru powszechnemu⁶⁰. Aby cel ten zrealizować, polityka prawa powinna realizować dwa podstawowe zadania: 1) racjonalne kierowanie postępowaniem jednostkowym i masowym za pomocą odpowiedniej motywacji prawnej; 2) doskonalenie psychiki ludzkiej poprzez oczyszczanie jej od skłonności złych, antyspołecznych oraz zaszczepianiu i utrwalaniu skłonności przeciwnych⁶¹. Powinna ona mieć też za podstawowy cel osiągnięcie ideału społecznego, który został zdefiniowany jako „najwyższe dobro, do którego powinniśmy dążyć, w dziedzinie polityki w ogóle i polityki prawa w szczególności – to rozwój moralny człowieka, zapanowanie wysokiej rozumnej etyki wśród ludzkości, mianowicie ideału miłości”⁶².

Jako że w literaturze zwraca się uwagę na podobieństwo poglądów R. Pounda i L. Petrażyckiego⁶³ zasadne jest ich zestawienie. Po pierwsze, polityka prawa L. Petrażyckiego formułuje postulaty kierowane do ustawodawcy i dotyczy tego, jak prawo ma wyglądać⁶⁴. Choć inżynieria społeczna także jest adresowana do ustawodawcy, to przede wszystkim jej odbiorcą są sądy powszechne. Po drugie, jak już wykazano powyżej, inżynieria społeczna jest systemem ścierania się i balansowania interesów publicznych, indywidualnych i społecznych, z prymatem tych ostatnich. Oznacza to, że standardy zachowań zgodnych z interesami społecznymi są wypracowywane przez inżynierię społeczną, co odróżnia ją od polityki prawa, która poprzez ingerencję ustawodawcy determinuje zachowania społeczne. W pewnym uproszczeniu można stwierdzić, że założeniem polityki prawa jest odgórne narzucanie zachowań społecznych, natomiast celem inżynierii społecznej jest ich stopniowe wypracowywanie poprzez osiąganie kompromisów pomiędzy interesami społecznymi, publicznymi i indywidualnymi. Obie koncepcje są więc do siebie zbliżone przez to, że zakładają osiągnięcie celów społecznych poprzez prawo. Cele te realizują jednak w sposób bardzo odmienny.

Z uwagi na powyższe, należy krytycznie postrzegać interpretację Kazimierza Opalka i Jerzego Wróblewskiego, którzy widzą w inżynierii społecznej „koncepcję prawa jako środka osiągania celów” i którzy zestawiają ją z polityką prawa⁶⁵. Inżynieria społeczna jest koncepcją podobną, ale znaczenie bardziej złożoną od koncepcji L. Petrażyckiego.

⁵⁸ L. Petrażycki, *Wstęp do nauki prawa i moralności*, Warszawa 1959, s. 11.

⁵⁹ L. Petrażycki, *Wstęp do nauki prawa...*, s. 14.

⁶⁰ L. Petrażycki, *Teoria państwa i prawa*, t. 2, Warszawa 1960, s. 676.

⁶¹ L. Petrażycki, *Wstęp do nauki prawa...*, s. 14–15.

⁶² L. Petrażycki, *Wstęp do nauki polityki prawa*, Warszawa 1968, s. 25.

⁶³ Zob. K. Opalek, J. Wróblewski, *Współczesna teoria i socjologia prawa w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa 1963, s. 149; A. Korybski, *Teoria interesów Roscoe Pounda*, „Annales UMCS Sectio G” 1983/30, s. 197.

⁶⁴ Sam L. Petrażycki nazywa politykę prawa polityką ustawodawczą, zob. L. Petrażycki, *Wstęp do nauki polityki...*, s. 11.

⁶⁵ K. Opalek, J. Wróblewski, *Współczesna...*, s. 149.

4.3. Polityka prawa Alfa Rossa

Koncepcja polityki prawa duńskiego filozofa prawa A. Rossa jest zdecydowanie późniejsza niż koncepcje L. Pertażyckiego oraz R. Pounda, została bowiem przedstawiona przede wszystkim w wydanej w 1959 r. książce *On Law and Justice*⁶⁶. Odmienne niż R. Pound, A. Ross rozumie politykę prawa jako technikę prawodawczą⁶⁷. Odrzuca on filozofię J. Benthama i utylitaryzm jako fundamentu uchwalanego prawa⁶⁸. A. Ross opiera swoją teorię polityki prawa na pojęciach postaw i przekonań. Te pierwsze A. Ross definiuje jako „wolitywne i emocjonalne zjawiska psychiczne, które stanowią źródło wszelkiego świadomego działania”⁶⁹. Przekonanie to z kolei, zdaniem A. Rossa, „wszelki sąd dotyczący istoty rzeczywistości, który uważany jest przez osobę żywiącą go za prawdziwy lub przynajmniej prawdopodobny”⁷⁰. Takie podejście przekłada się na to, że polityka prawa powinna realizować zarówno postawy i przekonania, co realizuje się przez oparcie procesu tworzenia prawa na rozważaniach praktycznych oraz świadomości prawnej⁷¹. Aby owe postulaty realizować, konieczne jest w procesie tworzenia prawa uwzględnianie opinii ekspertów w materii, których dotyczyć będzie regulacja⁷². Sama polityka prawa jest techniką prawodawczą, która przeciwstawiając się trzem podstawowym problemom umożliwia: tworzenie prawa skutecznego, wybór najtrafniejszej w danych okolicznościach opinii eksperckiej, a także zastosowanie właściwego języka regulacji⁷³.

W odróżnieniu od inżynierii społecznej, polityka prawa A. Rossa koncentruje się jedynie na formułowaniu wskazań dla ustawodawcy oraz sądów, nie definiuje jednak tego jak prawo powinno wyglądać. A. Ross nie wskazuje tym samym celów, jakie prawo powinno realizować z uwagi na konieczność uwzględnienia szeregu zmiennych w ramach procesu legislacyjnego, w tym również elementów subiektywnych, czyli przekonań adresatów norm prawnych⁷⁴.

4.4. Częstkowa inżynieria społeczna Karla Poppera

Kolejnym myślicielem prezentującym koncepcje częściowo zbliżone do opisywanych w niniejszym artykule idei R. Pounda był K. Popper, który w *Nędza historycyzmu*⁷⁵ – przeciwstawiając się stanowiącym połączenie historycyzmu i inżynierii społecznej ideom utopijnym, które traktował jako autorytarne czy nawet totalitarne – zaproponował koncepcję cząstkowej inżynierii społecznej⁷⁶. Różnica pomiędzy tą koncepcją a inżynierią społeczną R. Pounda polega przede wszystkim na sposobie realizacji jej postulatów. Inżynierię społeczną K. Popper postrzega jako sposób patrzenia na instytucje społeczne zarówno publiczne, jak i indywidualne, w których widzi się narzędzie do realizowania określonych celów⁷⁷. Przy czym utopijna inżynieria społeczna (nazywana przez samego

⁶⁶ A. Ross, *On Law and Justice*, Berkeley 1959.

⁶⁷ A. Ross, *On Law...*, s. 328.

⁶⁸ K. Eliaz, *Realistyczna koncepcja prawa Alfa Rossa*, Warszawa 2016, s. 86.

⁶⁹ A. Ross, *Argumentacja i perswazja*, w: I. Lazari-Pawlowska (red.), *Metaetyka*, Warszawa 1975, s. 166.

⁷⁰ A. Ross, *Argumentacja...*, s. 166.

⁷¹ K. Eliaz, *Realistyczna...*, s. 91–92.

⁷² K. Eliaz, *Realistyczna...*, s. 92.

⁷³ A. Ross, *On Law...*, s. 331.

⁷⁴ A. Ross, *On Law...*, s. 334.

⁷⁵ K. Popper, *Nędza historycyzmu*, Warszawa 1999.

⁷⁶ K. Popper, *Nędza...*, s. 69–75.

⁷⁷ K. Popper, *Spółczesność otwarte i jego wrogowie*, t. 1, Warszawa 2006, s. 32–34.

K. Poppera po prostu inżynierią społeczną) jest postrzegana jako wizja holistycznego przekształcenia społeczeństwa w kierunku zaproponowanym przez inżyniera społecznego, która realizowana jest naraz w całości⁷⁸. Częstkowa inżynieria, dla odmiany, koncentruje się na stopniowym przekształcaniu zachowań społecznych i rozwiązywaniu problemów społecznych aktualnych w danych okolicznościach, mimo zdefiniowanych wcześniej ogólnych kierunków planowanych zmian⁷⁹. Zarówno w przypadku cząstkowej, jak i holistycznej inżynierii społecznej istnieje z góry zaplanowany cel do osiągnięcia, jednakże w przypadku cząstkowej inżynierii zmiany są wprowadzane stopniowo. Dzięki temu nadrzędny cel może zostać zachowany w przypadkach niepowodzeń czy też konieczności modyfikacji planu w reakcji na konkretne wydarzenia. Z kolei w przypadku utopijnej inżynierii społecznej w momencie wystąpienia nieprzewidzianych okoliczności projekt dokonywania całościowych zmian społecznych ulega rozpadowi i nie ma możliwości powtórnego jego przeprowadzenia.

Zestawiając teorię cząstkowej inżynierii społecznej K. Poppera z koncepcją R. Pounda należy zauważyć, że *prima facie* wydaje się ona zbliżona. Wynika to z położenia przez R. Pounda szczególnego nacisku na element wypracowywania efektów inżynierii społecznej przez ścieranie się poszczególnych grup interesów. Przypomina to cząstkową inżynierię K. Poppera, ponieważ zmiany podporządkowane interesom społecznym są wypracowywane stopniowo w wyniku osiągania kompromisów przed sądami powszechnymi, które to sądy mają możliwość reagowania na zachodzące zmiany społeczne, a także wprowadzania stosownych i koniecznych korekt służących realizacji postulatów inżynierii społecznej R. Pounda. Niemniej fakt wskazania przez R. Pounda konkretnych interesów społecznych, które inżynieria społeczna powinna realizować, przywodzi na myśl scharakteryzowaną przez K. Poppera utopijną inżynierią społeczną, której celem jest zbudowanie na nowo struktur społecznych. Takie zastosowanie inżynierii społecznej – zdaniem K. Poppera – grozi powstaniem autorytaryzmów i totalitaryzmów, ponieważ przekształcenie to jest aprioryczne i nieuwzględniające zmieniających się realiów społecznych.

5. Próba polemiki

Niniejsza część artykułu koncentruje się na sygnalizowanym we wstępie pytaniu o relację koncepcji inżynierii społecznej R. Pounda w stosunku do powstawania rządów autorytarnych i kwestii stanowienia prawa w ustrojach niedemokratycznych. Nim nastąpi polemika z myślą R. Pounda, należy jednak podkreślić, że jego dorobek należy oceniać w dwóch podstawowych kontekstach. Pierwszym z nich jest czas, w którym R. Pound pisał swoje prace. Większość dorobku R. Pounda przedstawionego w niniejszym artykule powstała w tzw. erze Lochnera⁸⁰, kiedy to większość chronionych dzisiaj praw socjalnych (np. ograniczenia pracy dzieci) nie była w USA uregulowana, mimo faktycznej potrzeby wprowadzenia ich ochrony prawnej kosztem wolności osobistych, w szczególności swobody kontraktowania. Po drugie, należy uwzględnić znaczącą korektę poglądów

⁷⁸ K. Popper, *Nędza...*, s. 73.

⁷⁹ K. Popper, *Nędza...*, s. 72.

⁸⁰ Był to w polityce amerykańskiej okres od 1905 do 1937 r., którego nazwa wzięła się od wyroku Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych w sprawie *Lochner v. New York* (198 U.S. 45 [1905]), w którym Sąd Najwyższy uznał za niezgodne z 14. poprawką do Konstytucji USA regulacje dotyczące ograniczenia czasu pracy. Wyrok ten został odwrócony dopiero w 1937 r. w sprawie *West Coast Hotel Co. v. Parrish* (300 U.S. 379 [1937]), kiedy to Sąd Najwyższy uznał za zgodne z 14. poprawką do Konstytucji USA regulacje Stanu Waszyngton dotyczące minimalnych zarobków.

R. Pounda w zakresie aktywności organów ustawodawczych, która nastąpiła w wyniku istotnego rozwoju prawa administracyjnego oraz wzrostu znaczenia agencji rządowych w okresie prezydentury Franklina Delano Roosevelta⁸¹.

Należy przede wszystkim zauważyć, że R. Pound dość idealistycznie potraktował kwestię samych interesów społecznych. Założył on bowiem, że interesy społeczne przez niego określone są stałe i niezmiennie. Nie sprecyzował też kryteriów ich zdefiniowania, dlatego wśród komentatorów takie ich określenie bywa nazywane pozytywnym prawem naturalnym⁸². R. Pound nie wskazał też żadnych innych mechanizmów gwarancyjnych, które chroniłyby przed arbitralnością wskazywania interesów społecznych, co w wyjątkowo niesprzyjających warunkach może doprowadzić do ich przewartościowania, czego konsekwencją będzie ograniczenie wolności indywidualnych oraz narodziny rządów autorytarnych. Z tej perspektywy wydaje się, że teoria R. Pounda powinna być pojmowana jako utopijna inżynieria społeczna w rozumieniu K. Poppera.

Jak słusznie stwierdza Andrzej Korybski, to na instytucjach tworzących i stosujących prawo ma ciążyć obowiązek rozpoznawania interesów społecznych oraz postępowania zgodnie z nimi⁸³. To od tych instytucji zależy *de facto* kształt prawa i stopień jego zgodności z interesami społecznymi (co niewątpliwie jest uzależnione od stopnia ich rozpoznania przez te instytucje). Określona w ten sposób metoda realizacji założeń inżynierii społecznej może skutkować skrajnym upolitycznieniem prawa ze względu na samą polityczną naturę instytucji ustawodawczych, czego przykładem były zdaniem A. Korybskiego kierownicze organy partii politycznych w ustrojach socjalistycznych⁸⁴, natomiast w ustroju liberalnej demokracji będzie to partia polityczna posiadająca samodzielną większość parlamentarną.

Ponadto mechanizmy zabezpieczające przed narodzinami rządów autorytarnych opisane przez R. Pounda nie dają pełnej gwarancji ochrony ustroju demokratycznego. Istotna rola sądownictwa w realizacji zadań inżynierii społecznej może doprowadzić do sytuacji, w której instytucje sądowe będą pełniły faktycznie funkcję władzy ustawodawczej, pozostawiając władzy wykonawczej rolę wykonawcy orzeczeń sądowych. Takie rozwiązanie byłoby zakłóceniem zasady trójpodziału władzy w ustroju demokratycznym i prowadziłyby do rządów autorytarnych w formie tyranii sądowej.

Kolejnym zarzutem przeciwko teorii R. Pounda jest dopuszczenie przez jej autora pewnych ograniczeń praw podmiotowych obywateli dla realizacji interesów społecznych (wspomniany wcześniej przykład *ius abutendi*). Taki zaś wyłom w traktowaniu praw podmiotowych otwiera możliwość dalszego ograniczania wolności obywatelskich.

R. Pound w swoich pracach słusznie podkreślał zmienność w czasie i podporządkowanie prawa interesom społecznym, argumentując, że prawo powinno „artykułować i zabezpieczać ich (zbiorowości – przyp. A.S.) istniejące interesy, nie powinno natomiast kreować nowych, a zwłaszcza «własnych» interesów i w konsekwencji stawać się celem samym w sobie”⁸⁵. Również komentatorzy w polskim piśmiennictwie kładą nacisk na podnoszone przez R. Pounda podporządkowanie i zmienność treści prawa⁸⁶.

⁸¹ G. Wierczyński, *Pound...*, s. 146–147. Sam R. Pound już w 1907 r. krytycznie odnosił się jednak do sytuacji, w których rozstrzygnięcie sprawy leżało w gestii organu władzy wykonawczej pozbawionego kontroli sądowej. Zob. R. Pound, *Executive Justice*, „The American Law Register” 1907/3, s. 137–146.

⁸² J.A. Garner, *The Sociological... (Part II)*, s. 175 i cyt. tam literatura.

⁸³ A. Korybski, *Teoria...*, s. 198.

⁸⁴ A. Korybski, *Teoria...*, s. 198.

⁸⁵ R. Pound, *Contemporary Juristic Theory*, Claremont 1940, s. 47, cyt. za: K. Pałecki, *Uwagi...*, s. 39.

⁸⁶ Zob. K. Opalek, J. Wróblewski, *Współczesna...*, s. 144; G. Wierczyński, *Pound...*, *passim*; K. Pałecki, *Uwagi...*, s. 39.

Jednakże w konfrontacji ze zdefiniowanymi interesami społecznymi te twierdzenia R. Pounda są sprzeczne. Jedyne Grzegorz Wierczyński pisząc o sporze pomiędzy R. Poundem a realistami, wspomina, że R. Pound podkreślał w swoich pracach istnienie fundamentalnych zasad prawa, nie rozwijając dalej tej myśli⁸⁷.

Niezależnie od tego, czy uzna się słuszność postulatów R. Pounda dotyczących interesów, które prawo powinno chronić i którym powinno być podporządkowane, należy się zgodzić z K. Opalkiem i J. Wróblewskim (abstrahując od ideologicznej podbudowy ich tekstu), że tego rodzaju definiowanie interesów społecznych nie jest pozbawione elementów ocennych i światopoglądowych⁸⁸. Przy takiej interpretacji tekstów R. Pounda prowadzi to do wniosku, że interesy te będą stanowić odzwierciedlenie określonej ideologii, co również może prowadzić do narodzin rządów niedemokratycznych.

Nasuwa się również pytanie o aktualność myśli filozoficznoprawej R. Pounda. W tym kontekście warto zaznaczyć, że od czasu kiedy R. Pound tworzył swoje teorie wiele się zmieniło w funkcjonowaniu systemu prawnego. Nastąpił znaczny rozwój prawa administracyjnego, a co za tym idzie wzrost znaczenia władzy wykonawczej, co już w swoich pracach krytykował sam R. Pound⁸⁹, widząc w tym procesie zagrożenie dla demokracji. Nie zmienia to jednak faktu, że odpowiedź na pytanie o aktualność myśli R. Pounda jest częściowo twierdząca, ponieważ w obecnych demokracjach rządy kształtują uchwalane prawo tak, aby realizowało ono cele uznane za społecznie pożądane. Dzieje się to jednak nie za pośrednictwem wymiaru sprawiedliwości, lecz poprzez uchwalanie prawa pozytywnego, najczęściej w formie norm kogentnych.

Pomniejszym zarzutem przeciwko koncepcjom R. Pounda jest fakt, że nie są one całkowicie autorskimi pomysłami tego autora. Do głównych inspiracji R. Pounda można zaliczyć prace amerykańskiego socjologa Edwarda Alswortha Rossa, prywatnie bliskiego przyjaciela R. Pounda⁹⁰. E.A. Ross zasłużył się socjologii jako twórca pojęcia „kontrola społeczna”⁹¹, które stanowi dla R. Pounda swoistą bazę dla koncepcji inżynierii społecznej. Inspiracją dla R. Pounda, do której sam się zresztą przyznaje, była socjologia prawa Eugena Erlicha⁹² oraz wspomniana wyżej teoria interesów społecznych R. Iheringa. Ponadto sama ewolucjonistyczna teoria prawa R. Pounda jest twórczym rozwinięciem istniejących w Europie kontynentalnej socjologicznych teorii E. Durkheima oraz F. Tönnisa. Nie jest to oczywiście zarzut istotny, aczkolwiek w tym zakresie należy się zgodzić z K. Opalkiem i J. Wróblewskim, którzy podkreślają brak pełnej oryginalności w myśli R. Pounda⁹³.

6. Podsumowanie

Dla koncepcji inżynierii społecznej R. Pounda kluczowe jest pojęcie interesów społecznych, które *de facto* definiują cele, które inżynieria społeczna ma realizować poprzez prawo będące podstawowym narzędziem ich zastosowania w społeczeństwie. Samo urzeczywistnienie postulatów polega na rozstrzyganiu przez sądy sprzecznych ze sobą interesów indywidualnych, społecznych oraz publicznych – i to właśnie zadaniem prawa

⁸⁷ G. Wierczyński, *Pound...*, s. 141.

⁸⁸ K. Opalek, J. Wróblewski, *Współczesna...*, s. 140, 143–144.

⁸⁹ Zob. R. Pound, *New Path...*, *passim*.

⁹⁰ Zob. K. Opalek, J. Wróblewski, *Współczesna...*, s. 140 i cyt. tam literatura; G. Wierczyński, *Pound...*, s. 65.

⁹¹ E.A. Ross, *Social Control: A Survey of the Foundations of Order*, Londyn 1901.

⁹² R. Pound, *A New School of Jurists*, "The University Studies of University of Nebraska" 1904/3, s. 249–266.

⁹³ K. Opalek, J. Wróblewski, *Współczesna...*, s. 149.

jest określenie zasad rozstrzygania tychże konfliktów oraz ochrona nadrzędnych interesów społecznych. Prawo będzie przy tym realizować postulaty inżynierii społecznej wyłącznie w granicach wyznaczonych koncepcją skutecznego stosowania prawa.

Zestawiając koncepcję R. Pounda ze zbliżonymi teoriami innych badaczy, należy stwierdzić po pierwsze, że ze względu na precyzyjne określenie interesów społecznych teoria ta jest koncepcją idealistyczną, a zatem w ujęciu K. Poppera będzie ona bliższą utopijnej inżynierii społecznej, co oznaczałoby, iż jest groźna dla zachowania wolności obywatelskich. Po drugie, jest ona istotnie odmienna od postulatów polityki A. Rossa, z uwagi na odrzucenie przez duńskiego filozofa fundamentu utylitaryzmu oraz uwzględnienie przez niego możliwych zmian wartości społecznych. Inżynieria społeczna R. Pounda wydaje się być zbliżona do polityki prawa L. Petrażyckiego, co wynika ze wspólnego źródła jakim jest utylitaryzm oraz zbliżonego celu jaki prawo ma osiągnąć. Odmiennie w teorii R. Pounda jest to, że jest ona koncepcją znacznie szerszą, ponieważ nie jest ona wyłącznie techniką legislacyjną, lecz pogłębionym mechanizmem rozwiązywania konfliktów społecznych.

Wydaje się, że myśl filozoficzno-prawna R. Pounda nie straciła nic ze swojej aktualności i nadal stanowi fundament dla teorii realizmu prawniczego. Duża część jej postulatów wydaje się słuszna. Niestety, teoria R. Pounda z racji swojego idealistycznego charakteru może stanowić podbudowę teoretyczną dla upolitycznienia prawa, a w konsekwencji – tworzenia systemu totalitarnego, który dokona redefinicji interesów społecznych w sposób uzasadniający znaczne ograniczenia indywidualnych wolności obywatelskich.

Law as a Social Engineering Tool in the Legal Philosophy of Roscoe Pound

Abstract: The article discusses the subject of Roscoe Pound's sociological jurisprudence with particular emphasis on the concept of social engineering, as well as the use of law as a tool through which the assumptions of this concept are implemented. The article also presents the key concepts of social engineering, specifically the theory of social interests, defined by R. Pound, and the theory of social development stages, which theories form the basis which enables the assumptions of social engineering to be implemented. The article also presents the sources of inspiration that R. Pound was guided by in the process of developing his theories. The concept of social engineering is compared to the theories of Leon Petrażycki, Alf Ross, and Karl Popper. The benefits and threats of social engineering are also indicated. The conclusions touch upon the subject of the topicality of R. Pound's philosophy in the context of contemporary democracy and the potential threats to civil liberties that could flow from the implementation of the assumptions of R. Pound's philosophy.

Keywords: sociological jurisprudence, Roscoe Pound, social engineering, social interest, American legal realism, legal realism

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Bentham, J. (1958). *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Brożek, B., Stelmach, J. (2006). *Metody prawnicze*. Kraków: Wolters Kluwer.
- Durkheim, E. (2011). *O podziale pracy społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Eliasz, K. (2016). *Realistyczna koncepcja prawa Alfa Rossa*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Garner, J.A. (1961a). The Sociological Jurisprudence of Roscoe Pound (Part I). *Villanova Law Review* 7/1, 1–26.
- Garner, J.A. (1961b). The Sociological Jurisprudence of Roscoe Pound (Part II). *Villanova Law Review* 7/2, 165–192.
- Hart, H.L.A. (2001). *Eseje z filozofii prawa*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC.
- von Ihering, R. (1884). *Der Zweck im Recht*. Leipzig: Breitkopf & Härtel.
- Korybski, A. (1983). Teoria interesów Roscoe Pounda. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska G* 30, 183–200.
- McManaman, L.J. (1958). Social Engineering: The Legal Philosophy of Roscoe Pound. *St. John's Law Review* 33/1, 1–47.
- Oniszczyk, J. (2012). *Filozofia i teoria prawa*. Warszawa: C.H. Beck.
- Opalek, K., Wróblewski, J. (1963). *Współczesna teoria i socjologia prawa w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pałeczki, K. (1984). Uwagi o koncepcji „granic prawa” Roscoe Pounda. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych* 1984/20, 37–45.
- Petrażycki, L. (1960). *Teoria państwa i prawa, t. 2*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Petrażycki, L. (1968). *Wstęp do nauki polityki prawa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Petrażycki, L. (1959). *Wstęp do nauki prawa i moralności*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pieniążek, A., Stefaniuk, M. (2014). *Socjologia prawa. Zarys wykładu*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Popper, K.R. (1999). *Nędza historycyzmu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Popper, K.R. (2006). *Spółczesność otwarte i jego wrogowie, t. 1*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Posner, R. (1990). *The Problems of Jurisprudence*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Pound, R. (1904). A New School of Jurists. *The University Studies of University of Nebraska* 4/3, 249–266.
- Pound, R. (1943). A Survey of Social Interests. *Harvard Law Review* 57/1, 1–39.
- Pound, R. (1930). *An Introduction to the Philosophy of Law*. New Haven: Yale University Press.
- Pound, R. (1940). *Contemporary Juristic Theory*. Claremont: Claremont Colleges.

- Pound, R. (1907). Executive Justice. *The American Law Register* 3, 137–146.
- Pound, R. (1938). Individualization of Justice. *Fordham Law Review* 7/2, 153–166.
- Pound, R. (1950). *New Path of the Law*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Pound, R. (1920). *Outlines of Lectures on Jurisprudence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pound, R. (1939). Public Law and Private Law. *Cornell Law Quarterly* 1939/4, 469–482.
- Pound, R. (1944). *Task of Law*. Lancaster: Franklin and Marshall College.
- Pound, R. (1917). The Limits of Effective Legal Actions. *International Journal of Ethics* 27/2, 150–167.
- Pound, R. (1921). *The Spirit of Common Law*. Francestown: Marshall Jones Company.
- Ross, A. (1975). Argumentacja i perswazja. In I. Lazari-Pawłowska (Ed.), *Metaetyka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ross, A. (1959). *On Law and Justice*. Berkeley: University of California Press.
- Ross, E.A. (1901). *Social Control: A Survey of the Foundations of Order*. London: Macmillan.
- Seidler, G.L. (1979). *Doktryny prawne imperializmu*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Shapiro, F.R. (2000). The Most-Cited Legal Scholars. *The Journal of Legal Studies* 29/S1, 409–426.
- Szydło, W. (2017). Art. 140 KC. In E. Gniewek, P. Machnikowski (Eds.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Warszawa: Legalis.
- Tönnies, F. (2008). *Wspólnota i stowarzyszenie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wierczyński, G. (2018). *Pound*. Sopot: Wydawnictwo Arche.
- Załęski, P. (2011). Tönnies i społeczeństwo cywilne: Źródła nowoczesnej koncepcji społeczeństwa. *Przegląd Socjologii Jakościowej* 7/2, 72–83.